

מסכת תענית – שבוע מספר 2

הלימוד השבועי: סוגיות הפתיחה דף ב עמוד א – ב עמוד ב 'היינו פרנסה'

תוכן הדף

- הערה על לימוד המשנה.
  - מיקומה של מסכת תענית סוגית 'תנא היכא קאי'
  - הרחבה – על סדר המסכתות בש"ס
  - גבורות גשמים – משמעות הביטוי מבחינה מילולית ורעיונית
  - הרחבה – על תפילה
  - סוגית שלושה מפתחות
- חילקנו את ההנחיה למבוא בסיסי להבנת הסוגיה ולשאלות העמקה והרחבות.

המשנה

הגמרא דנה במחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע על תחילת זמן הזכרת גשמים בעמוד השני אותו נלמד בשבוע הבא – לפיכך נדחה גם את ההעמקה במשנה בשבוע.

מיקומה של מסכת תענית – סוגית 'תנא היכא קאי'

1. מהן שתי התשובות שמביאה הגמרא לשאלת תנא אהיכא קאי?
  - עיינו כמובן במשנה במסכת ברכות פרק ה' משנה ב (דף לג עמוד א בדפי התלמוד). ובמשנה במסכת ראש השנה פרק א משנה ב, (דף טז ע"א בדפי התלמוד)
  - מה יתרונה וחסרונה של כל תשובה?

להעמקה

2. מה זה משנה האם מסכת תענית קשורה למסכת ברכות או לראש השנה? מהו הנושא המרכזי במסכת לפי כל דעה?
3. על מנת לענות על שאלה זו:
  - נסו להגדיר מה הנושא של מסכת ברכות ומה של ראש השנה. (עברו מהב על המשניות)
  - חפשו ביטויים ונושאים מקבילים בין מסכת תענית לכל אחת מהמסכתות?
  - חישבו באיזה סדר נמצאת כל מסכת? באיזה סדר מתאים לשים את מסכת תענית?
4. השאלה המרכזית בסוגיה היא 'תנא אהיכא קאי דקתני מאימתי?' – ראו את הסברו של רש"י לשאלה.
  - נסו לחשוב מדוע שאלה זו מופיע רק אצלנו ובתחילת מסכת ברכות (ראו שם) ולא במסכתות אחרות? מדוע למשל במסכת סוכה המתחילה במילים 'סוכה שהיא גבוהה למעלה מ-20 אמה' הגמרא לא שואלת: 'תנא היכא קאי דקתני' – סוכה שהיא גבוהה למעלה מ-20'.
  - ראו את הסברו של הריטב"א:

ריטב"א על מסכת תענית דף ב עמוד א

ובש"ס בעי תנא היכא קאי דקתני מאימתי מזכירין ופירושו הנכון דכל כי האי גוונא שאין חיובו מפורש בכתוב מעיקרא אית ליה

ריטב"א- ר' יום טוב בן אברהם אלשבילי (מסיביליה). מגדולי פרשני התלמוד הספרדים. מבית מדרשו של הרמב"ן.

כ"ג חשון תשע"ב

לתנא למיתני חיובא והדר תני ומנא דחיובא, והיינו דבעינן בברכות גבי ק"ש תנא היכא קאי דקתני מאימתי, דמעיקרא ה"ל לפרושי חיוב ק"ש דאע"ג דכתיב בשכבך ובקומך ההוא בדברי תורה הוא משמע שישנן תמיד, ומהדרינן דאקרא קאי שזה מקובל היה וידוע בנייהם דכי כתיב בשכבך ובקומך על חיוב ק"ש, הכי נמי מתמהינן היכא קאי דקתני מאימתי דהא מדרבנן הוא וצריך למתני חיוב הזכרה מעיקרא מה שאין כן בסוכה ולולב ושופר שחיובם מפורש בכתוב ולא הוצרך התנא לשנות אלא הלכותיהן.

הריטב"א בעצמו חושף את נקודת החולשה בפירושו

הרחבה – על סדר המסכתות בש"ס

סוגיתנו היא הזדמנות להעמיק באופן סידורם של המסכתות בששת סדרי המשנה ובתוך כל סדר. להכרות בסיסית - עיינו במדריך לתלמוד (בספריה).

הסבר היסטורי לשאלת הסוגיה שלנו נותן המאירי:

הקדמת המאירי על ספר בית הבחירה

ר' מנחם המאירי, חי בקטלוניה שבדרום צרפת בין השנים 1249-1315. חיבורו של המאירי 'בית הבחירה' מביא מסורות שונות, הן מספרד והן מאשכנז, בנוסף על פירושו לתלמוד וספרי הלכה שונים כתב המאירי גם את הספר 'מגן אבות', אשר מגן על מנהגי פרובנס, וגם חיבור התשובה על הלכות תשובה.

אחל החבור הזה במסכת ברכות בשכבר נתפשט המנהג להעתיק עניינה ממקומם ר"ל מסדר זרעים והתחברם עם סדר מועד וגם שם כבוד תנחל ותשב ראש כמלך בגדוד והסבה באלו הדברים אמנם צריך שתדענה בטרם נחל לדבר דרך הקדמה לידיעת כללי הספר והוא שמצד שלא הורגל הלמוד רק בג' הסדרים ר"ל מועד נשים נויקין ונעזבו השלשה האחרונים ר"ל קדשים טהרות זרעים עזיבה מוחלטת רק לאחד מעיר ושנים ממשפחה למיעוט צרך ידיעתם באלו הזמנים ולרוב עומק ענייניהם מזה הצד ראו בימי הגאונים

להעתיק משאר הסדרים מסכיות ידועות להיות ידיעתם הכרחית כשאר המסכיות שבג' הסדרים הרגילים בלימוד ואולי יותר מהרבה מהן והן מסכת ברכות מסדר זרעים וחבריה בסדר מועד ומסכת חולין מסדר קדשים וחבריה גם כן בסדר מועד ומסכת נדה מסדר טהרות וחבריה בסדר נשים וכן נתחדש בימי הגאונים סדור המסכות באלו הג' סדרים.

- שאלה מקבילה מופיעה בפתיחת מסכת ברכות, שאלות דומות (אך שונות) מופיעות בתחילת מסכת נזיר, סוטה, מכות ושבעות נסו לברר מתי מתעוררת הגמרא לשאול על סדר המסכת ומיקומה?
- למי שלא מכיר, מומלץ ללמוד את הסברו של הרמב"ם לסדר המסכתות בהקדמה לפירוש המשנה עמ' מג – נא בהוצאת הרב שילת (בספריה)

גברות גשמים – משמעות הביטוי מילולית ורעיונית

לשאלה מדוע כורכת המשנה את הגשמים עם הביטוי 'גבורות' מובאת בגמרא תשובה ארוכה.

- הבינו את תשובת הגמרא לשלביה, תוך עיון בפסוקים שהיא מביאה – מה מוסיפים הפסוקים?
- מה הקשר בין הפסוק הראשון לשני? כדאי לעיין בהגהת הב"ח אות א. או בהערת הגרסאות שמביא שטיינזלץ בצד העמוד.
- לאור כל זאת הסבירו מחדש את המונח גבורות גשמים והסבירו מה המשמעות הרעיונית דתית שלו?

להעמקה

שימו לב שתשובת הגמרא בנויה בשלושה שלבים, כאשר כל שלב מסביר את קודמו.

1. האם מדובר בהסבר אחד ארוך או בשלושה הסברים שונים? (כלומר האם ניתן לתת הסבר אחר לתשובת ר' יוחנן מזה שנותן רבה בר שילא? והאם ניתן להסביר אחרת מהגמרא את דברי רבה בר שילא?
2. להבנת משמעות הביטוי 'גבורות' בהקשר של גשמים ראו בראשית פרק ז פסוקים יז – כד מיהו הגיבור בירידת הגשמים? ראו פירוש הרמב"ן והערת הנציב מוולאז'ין עליו:

רמב"ן על בראשית פרק ז פסוק יח

וטעם ויגברו המים והמים גברו שנתרבו מאד, כי לרבו הגדול יקרא הלשון גבורה, וכן ופשעיהם כי יתגברו (איוב לו ט), רבו מאד, גבר חסדו על יראיו (תהלים קג יא), גדל, וכן ואם בגבורות שמונים שנה (שם צ י), ברבו גדול:

ויתכן כי טעם "ויגברו", שהיו באים בשטף ועוקרים האילנות ומפילים הבנינים, כי לכח יקראו גבורה, בעבור כי הגבורה בכח, וכן גם גברו חיל (איוב כא ז), והגביר ברית לרבים שבוע אחד (דניאל ט כז), יעמידנו בחוזק ולשון חכמים (תענית ב) גבורת גשמים, מפני שיורדין בגבורה ואפשר שיהיה מזה ואם בגבורות שמונים שנה, שאם היו עצמותיו וגופו חזקים והוא בעל כח יחיה שמונים ואם כן יהיה פירוש גברו על הארץ שהיו בגבורתם כלם אף על ההרים הגבוהים ושוטפים אותם:

העמק דבר על בראשית פרק ז פסוק יח

ויגברו המים. יפה פי' הרמב"ן שהיו באים בשטף ועוקרים אילנות [אמנם מה שכלל בזה לשון גבורות גשמים. אינו נראה דשם הפי' גבורות ה' שמראה בגשמים וכאן הפי' המים עשה גבורות]:

הרחבה – על התפילה

'ומנא לן דבתפילה?'

1. מה פשר השאלה מדוע להזכיר גבורות גשמים בתפילה? האם ניתן לחשוב על מסגרות אחרות להזכרת גבורות גשמים? או לחילופין – האם הזכרת גבורות גשמים הכרחית לתפילה? ראו את שאלת השפת אמת:

שפת אמת מסכת תענית דף ב עמוד א

ומנלן דבתפלה כו' – לא זכיתי להבין כוונת הגמ' דהא חכמים תיקנו להזכיר גבורת גשמים תוך הזכרת כל הגבורות ואפי' אם אין הגשמים מיוחדים בזכות התפילה למה לא

יזכירו [נמי גבורות הגשם, ואע"ג דבימות החמה אין מזכירין י"ל כדאמרי' לקמן בגמ' משום דלאו זימנייהו] ואפשר עיקר קושית הגמ' היא הואיל דאפי' בדיעבד אם לא הזכיר גבורת גשמים מחזירין אותו, וס"ל להגמ' דבהשמיט דבר פרטי כמו מתיר אסורים וכדומה אין מחזירין אותו וע"כ דגשמים שייכי לתפלה טפי מכל מילי וצ"ע,

רבי משה בן נחמן (רמב"ן) (1194 - 1270) מגדולי חכמי ספרד, פוסק, פרשן, הוגה, מקובל ורופא, מחשובי ההוגים והפרשנים בכל הדורות. נולד בגירונה ונפטר בא"י.

פירושו לתורה של רבי נפתלי צבי יהודה ברלין, הידוע בכינויו הנצי"ב מוולוז'ין, נולד במיר, רוסיה, (1817) ונפטר בורשה, פולין, (1893). כיהן כראש ישיבת וולוז'ין, אם הישיבות של העת החדשה.

הרב יהודה אריה ליב אלטר בעל ה'שפת אמת. האדמו"ר השני בשושלת אדמו"רי חסידות גור. נולד בוורשה (1847) נתייתם מאביו בגיל צעיר וגדל אצל סבו בעל חידושי הרי"ם. שימש כאדמו"ר מגיל עשרים ושלוש עד לפטירתו (1905) בגיל 58.

2. בכתב יד מינכן כל החלק מ'מנא לן דבתפילה' עד 'יורה ומלקוש' לא נמצא.

איזה נוסח הגיוני יותר נוסח הדפוס או כתב היד?

3. למדו את המדרש בספרי - מהם שתי המשמעויות לעבודה שבלב?

ספרי דברים פסקא מא ד"ה ולעבדו, זה

ספרי שמו של מדרש התנאים לספרים במדבר ודברים. המדרשים מתקופת התנאים ידועים בכינוי 'מדרשי הלכה' למרות שיש בהם גם חלקים נרחבים של אגדה.

ולעבדו, זה תלמוד אתה אומר זה תלמוד או אינו אלא עבודה הרי הוא אומר +בראשית ב טו+ ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה וכי מה עבודה לשעבר ומה שמירה לשעבר הא למדת לעבדה זה תלמוד ולשמרה אלו מצות וכשם שעבודת

מזבח קרויה עבודה כך תלמוד קרוי עבודה, דבר אחר ולעבדו זו תפלה אתה אומר זו תפלה או אינו אלא עבודה תלמוד לומר בכל לבבכם ובכל נפשכם וכי יש עבודה בלב הא מה תלמוד לומר ולעבדו זו תפלה וכן דוד אומר +תהלים קמא ב+ תכון תפילתי קטורת לפניך משאת כפי מנחת ערב ואומר +דניאל ו יא+ ודניאל כדי ידע די רשים כתבא על לביתיה וגו' ואומר +שם/דניאל/ו כא+ וכמקריביה לגבא לדניאל בקל עציב זעק ענא מלכא ואמר לדניאל דניאל עבד אלהא חייא אלהך די אנת פלח ליה בתדירא היכל לשיבותך מן אריותא וכי יש פולחן בבבל הא מה תלמוד לומר ולעבדו זו תפלה וכשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תפלה קרויה עבודה, רבי אליעזר בן יעקב אומר ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם הרי זו אזהרה לכהנים שלא יהא לבם חולק בשעת עבודה. דבר אחר מה תלמוד לומר בכל לבבכם ובכל נפשכם והלא כבר נאמר +דברים ו ה+ בכל לבבך ובכל נפשך להלן ליחיד כאן לציבור להלן לתלמוד כאן למעשה. הואיל ושמעת עשה עשיתם מה שעליכם אף אני אעשה מה שעלי ונתתי מטר ארצכם בעתו.

- מה פירוש עבודה?
- מה לדעתכם מתאים יותר להחליף את העבודה – תפלה או לימוד תורה?

סוגית שלושה מפתחות

1. מה המשותף לשלושת ה'מפתחות'?

- מדוע דווקא הם לא נמסרו?
- האם תוכלו למצוא עוד מפתחות שלא נמסרו?

2. מה פירוש לא נמסרו בידי שליח?

- האמנם לבני אדם אין השפעה עליהם?
- השוו את הסברו של רש"י לזה של בעלי התוספות. מדוע הם מוסיפים קריטריונים שאינם בגמרא?
- להבנת והשלמת פירוש התוספות כדאי לעיין במסכת סנהדרין דף ק"ג ע"א

3. מה משמעות המחלוקת – האם מפתח של גשמים הוא מפתח של פרנסה?

להעמקה

המפתחות אמנם לא נמסרו – אבל התלמוד הירושלמי מספר שהמפתחות נלקחו ללא רשות. ראו: ירושלמי דף א עמ' ב 'כתיב ויאמר אליהו... ואני מחיה בנה של צפתית' (יש מהדורה של הירושלמי עם פירושים בחוברת)